

PROBLEMA CATAPETESMEI ÎN BISERICA ORTODOXĂ

Preot drd. Ionuț Constantin

Introducere

Biserica ca locaș de închinare reprezintă mediul sau locul unde se desfășoară cultul divin public ortodox. Ea este considerată „casa lui Dumnezeu”, locul cel mai sfânt, unde omul vine să se întâlnească cu Mântuitorul Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, dar și pentru a primi darurile Sfântului Duh. Sfântul Maxim Mărturisitorul ne spune că „sfânta biserică este chip și icoană a lui Dumnezeu, ca una ce are aceeași lucrare ca El, prin imitare și închipuire.” Mântuitorul Hristos este Cel Care vorbește adesea de întemeierea acestei Biserici, atât ca adunare de oameni botezați în numele Sfintei Treimi, dar și ca locaș de închinare. Adesea o numește „Împărăția Mea”, fiind elementul care este în lume și pentru lume, adică lumea să se folosească de ea pentru a intra în Împărăția Cerurilor, unde sălășluiește Domnul Hristos împreună cu ceata sfinților și cu toți îngerii.

Biserica ortodoxă- locaș de închinare- este deosebită de alte construcții, având unele particularități care îi arată specificul de casă de rugăciune, în care omul vine pentru a se ruga, pentru a se reculege. Ceea ce îi dă o notă distinctivă față de alte locașuri de cult ale altor religii, sunt elementele care o alcătuiesc în interiorul său, adică compartimentarea sa, pictura interioară, precum și alte elemente care sunt specifice unei biserici ortodoxe. Cunoaștem destul de bine faptul că interiorul bisericii ortodoxe este împărțit în trei părți, și anume: altar, naos și pronaos.

Altarul este partea cea mai importantă a bisericii ortodoxe, pentru că în interiorul său se găsește așezată, în mijloc, Sfânta Masă sau Sfântul Prestol. Aici se săvârșește jertfa cea fără de sânge, unde mai apoi Darurile Sfintei Împărtășanii se dau preoților și credincioșilor spre cuminecare. Altarul bisericilor ortodoxe este despărțit de restul bisericii de un perete care este confecționat fie din zid, fie din lemn, care este sculptat sub diferite forme. Acest perete care este specific bisericilor ortodoxe se numește catapeteasmă,

iconostas sau tâmplă. Pe catapeteasma bisericii se găsesc așezate diferite icoane, care nu sunt puse la întâmplare, ci sunt anume rânduite conform unui canon iconografic, așa cum și pictura bisericii este lucrată după o anume rânduală stabilită de Tradiția Bisericii.

Odată cu apariția mișcării reformatoare cu privire la „modernizarea” cultului public ortodox sau adaptarea lui la cerințele și condițiile de viață pe care omul le trăiește, una dintre probleme a fost chiar catapeteasma, desființarea ei, renunțarea la prezența ei în bisericile ortodoxe, pentru că ea ar duce la îndepărtarea omului de misterul liturgic și euharistic, sau ea ar crea o separare între slujitorii sfântului altar și credincioșii care participă la slujbele divine.

1. Diferite opinii despre prezența catapetesmei în Biserica Ortodoxă

Teologii „din diverse Biserici Ortodoxe din Apus” pun în discuție necesitatea catapetesmei în cult, considerând-o ca o piedică în „calea participării reale și efective a credincioșilor la cultul divin.” Aceasta ar împiedica vederea credincioșilor spre cele ce preotul săvârșește în Sfântul Altar. Teologii de la seminarul din Tinos cer „reînvierea tradiției în legătură cu catapeteasma, care nu trebuie să se interpună între slujitorii din altar și credincioși. Deoarece azi catapeteasma este ca un perete despărțitor, ei cer ca ușile lui să rămână deschise, deși ar trebui, conform tradiției, să fie doar un mic grilaj pe care să stea icoanele și care să nu împiedice vederea în interiorul altarului.”

Cei care sunt împotriva catapetesmei, a folosirii ei în bisericile ortodoxe, spun că „iconostasurile înalte, alcătuite din o reunire greu de înțeles de icoane, au făcut să fie ca o piedică pentru participarea credincioșilor la taina euharistică, prin rugăciune.” Teologii merg atât de departe, spunând că catapeteasma bisericii a dus la îndepărtarea conștiinței euharistice, dar și a celei bisericesti „unii teologi ortodocși văd chiar o legătură directă între dezvoltarea iconostasului și dispariția conștiinței bisericesti pe care o aveau cei dintâi creștini: clerul, separat de credincioși, alcătuieste, după ei, un corp aparte, pe când credincioșii, în loc de a fi participanți la taină nu mai sunt decât auditori pasivi.”

Cei care susțin o astfel de teorie nu s-au limitat doar la ideea de a micșora iconostasul sau a-l îndepărta, ci chiar la mutarea sfântului altar în mijlocul bisericii pentru a putea fi credincioșii în jurul său, așa cum fusese în schisma numită biserica cea vie.

După unele păreri, prezența iconostasului în bisericile ortodoxe, a dus la îndepărtarea conștiinței liturgice, pe această seamă fiind pusă și rostirea rugăciunilor euharistice în taină, în loc să fie rostite cu voce tare. Trebuie menționat, că acest fapt nu s-a întâmplat din pricina prezenței iconostasului, nici din vreo

decizie a vreunei autorități bisericești, ci datorită slujitorilor care în timp au renunțat la această practică.

Se consideră că iconostasul bisericilor ortodoxe ar fi și un paravan după care slujitorii sfintelor altare s-ar ascunde pentru a purta fel și fel de discuții căci „un altar închis de iconostas devine adesea loc de discuții care n-au nimic a face cu liturghia și îi supără pe credincioși. Se presupune că fără iconostas, clerul nemaifiind separat de credincioși și fiind văzut de aceștia, ar fi mai puțin dispus să se distreze. Pe de altă parte, iconostasul ar contribui la o neglijare a ordinei și curățeniei în sfântul altar.” Despre această opinie, legată de disciplina clerului, nu credem că tâmpla bisericii ar avea vreo contribuție, căci „lipsa de disciplină nu trebuie să fie pusă pe seama iconostasului și cu atât mai mult de înșiși slujitorii altarului.”

Această chestiune legată de prezența iconostasului în bisericile ortodoxe, a fost atacată și de voci din Biserica Catolică. Au încercat să arate prin diferite rațiuni apariția iconostasului. O primă rațiune ar fi imediat după sinodul de la Florența (1438-1439), când creștinii răsăriteni și-au împodobit bisericile pentru a se deosebi de cele ale latinilor. O altă idee a fost înmulțirea icoanelor în bisericile ortodoxe, și prin etajarea lor, s-a făcut o anumită ordine în așezarea și locul lor în biserică. Alții susțin că apariția și dezvoltarea iconostasului în Biserica din Orient este o reacție împotriva iconoclasmului. Alte păreri romano-catolice susțin că în bisericile ortodoxe, iconostasul separă clerul de credincioșii care sunt prezenți la Sfânta Slujbă, și care pot participa la ea doar prin imaginație. Iconostasul, chiar și din punct de vedere arhitectonic, ca un element care împarte biserica în două părți, îi strică acesteia unitatea, sustrăgând credincioșilor altarul, „suprimând prin aceasta compoziția armonioasă care trebuie să facă din biserică un singur tot.”

Această problemă destul de spinoasă pentru Biserica Ortodoxă, a fost dezbătută și la București, la cel de-al-IV-lea Congres Internațional al Facultăților de Teologie Ortodoxă, care s-a desfășurat la data de 12-17 august 1996. Un teolog grec a surprins cu propunerea pe care o susținea în referatul său, și anume desființarea catapetesmei, pentru că acest zid despărțitor dintre slujitorii sfintelor altare și credincioșii participanți la Sfânta Liturghie, pentru că acest perete care se numește iconostas sau catapeteasmă în Biserica lui Hristos, a dus la pierderea sensului eshatologic al Sfintei Euharistii, și chiar la misterul liturgic care are loc pe sfântul Prestol în Sfântul Altar, în timpul Sfintei Jertfe.

Totuși, suntem de părere că aceste probleme ridicate cu privire la prezența iconostasului în biserica ortodoxă, sunt mult exagerate, pentru că acest element

al bisericii nu a fost impus de o hotărâre sinodală sau autoritate bisericească, ci el a luat ființă din evlavia creștinească a poporului lui Hristos.

2. Denumirea, originea și evoluția iconostasului

Iconostasul este acel perete acoperit de icoane, din lemn sau din zid, care desparte Sfântul Altar de restul bisericii. În Biserica Ortodoxă Română se folosește termenul de tâmplă, catapeteasmă (grecii folosesc acest termen mai mult) pentru a denumi acest element constitutiv al arhitecturii bisericii, iar termenul de iconostas este folosit mai mult în Biserica Rusă și în cercurile apusene. Prin acest termen este desemnat în Biserica Ortodoxă și acel analog care este așezat în fața soleii, în partea dreaptă, pe care se sprijină icoana hramului, a sărbătorii care se prăznuiește sau icoana Învierii, la care credincioșii se închină și apoi o sărută atunci când intră în biserică și vin spre a aduce cinstire la icoanele împăratești care se află pe tâmpla bisericii.

„Cuvântul catapeteasmă vine din limba greacă de la cuvântul katapetanimi care înseamnă a desface sau a desfășura ceva (o pânză, un văl, un sul de hârtie) de sus în jos, a întinde, a acoperi; katapetasma înseamnă deci la origine, un văl sau o perdea care se desface sau se desfășoară întinzându-se de sus în jos.” În Biserica Ortodoxă Română se folosește denumirea de tâmplă, care se pare că ar deriva de la grecescul templon, care semnifică loc sfințit, templu. În Transilvania, făcându-se referire la tâmpla umană, se folosește și denumirea de fruntar (din limba latină- frontale) deoarece cel care privește din naosul bisericii, catapetasma apare ca o tâmplă sau ca o frunte umană. Denumirea de iconostas, termen care este folosit în Biserica Rusă pentru desemnarea peretelui despărțitor dintre altar și restul bisericii, provine tot din limba greacă, care înseamnă susținător de icoane.

Prin termenul de catapeteasmă, s-a desemnat în Vechiul Testament perdeaua de la Cortul Mărturie, care delimita „locul sfânt” de „locul prea sfânt” în interiorul Cortului, apoi după ce a fost construit Templul din Ierusalim, se numea așa „perdeaua care despărțea altarul Templului (Sfânta Sfintelor) de restul interiorului.” În Noul Testament cuvântul catapeteasmă va desemna același lucru ca și în Vechiul Testament.

„În bisericile creștine vechi această perdea închidea intrarea în altar prin grilajul scund care despărțea altarul de naos. Asemenea perdele sunt menționate chiar din primele veacuri ale istoriei creștine și ele reprezintă, probabil cea mai veche formă a separării altarului de naos. Prin secolul al patrulea perdeaua începe să fie înlocuită prin panouri de icoane, iar denumirea de catapeteasmă sau iconostas a trecut și asupra acestora.” Pe lângă această perdea care despărțea

naosul de altar, mai exista în unele biserici un grilaj care împrejmuia locul în care se aducea Sfânta Jertfă. În alte cazuri erau niște ziduri de dimensiuni mai reduse, în alte cazuri era un gard ca din gratii, zăbrele, iarăși de înălțimi mai mici, sau un șir de coloane mici care se legau între ele printr-o grindă orizontală de lemn, numită arhitravă. Toate acestea care împrejmuiu altarul erau confecționate fie din zid, metal, lemn, marmură sau piatră, fiind prezente atât în bisericile răsăritene, cât și în cele apusene.

„Eusebiu de Cezareea ne spune că pe timpul lui altarul era despărțit de naos prin zăbrele de lemn. Grecii numeau aceste zăbrele *cinclides*= *îngrădituri*, iar latinii numeau aceste îngrădituri *cancelli*=*balustrade*.” Același istoric vorbind despre biserica care fusese construită în Tir, la începutul secolului al-IV-lea, episcopul a separat altarul de restul bisericii printr-o „măreață îngrăditură de lemn sculptat”, pentru ca poporul să nu se poată apropia de cele sfinte. Referindu-se la biserica Sfântului Mormânt, construită de marele împărat Constantin cel Mare, Eusebiu de Cezareea, spune că „semicercul absidei era mărginit de atâtea coloane, câți apostoli sunt.”

În acea perioadă au fost, bineînțeles, și biserici care nu aveau respectivul grilaj care făcea diferența dintre altar și naos, ci delimitarea dintre aceste două componente ale structurii unei biserici se făcea printr-o perdea. Trebuie precizat faptul că tâmpla sau catapeteasma inițială care se găsea la bisericile din perioada de dinainte de iconoclastism, nu s-a menținut nicăieri, pentru că fie s-a micșorat cu timpul până la dispariția ei definitivă, așa cum întâlnim azi în bisericile din Apus, fie s-au dezvoltat ajungând la forma iconostasului care se regăsește azi în bisericile ortodoxe.

Începerea dezvoltării iconostasului în Biserica Răsăritului a fost destul de devreme, și astfel grilajul și coloanele altarului s-au transformat ușor, ușor în peretele împodobit cu icoane deosebite care desparte altarul de restul bisericii. Impulsul care a generat dezvoltarea catapetesmei a fost avântul cultului icoanelor care a fost pricinuit de către victoria împotriva iconoclastismului, apoi hotărârile Sinodului 7 Ecumenic de la Niceea din 787. O altă pricină a fost și ascunderea misterelor liturgice săvârșite în altar de ochii credincioșilor, precum și „evoluția teologiei euharistice, precum și cu cea a ritualului liturgic legat în mod expres de dezvoltarea celor două vohoduri din cadrul Sfintei Liturghii.”

Începând cu secolul al-VI-lea, împăratul Iustinian (527-565) a luat hotărârea să schimbe forma grilajului, adăugând la coloanele care susțineau acest grilaj, unele coloane mici, care au fost unite prin icoane, fiind apoi fixate printr-o bară orizontală. Icoanele care au fost dispuse de către împărat de a fi puse acolo, erau icoanele Maicii Domnului, ale Mântuitorului, ale îngerilor,

Apostolilor și profeților, confecționat din metal prețios, care aveau deasupra lor pe arhitravă sfânta cruce.

Dezvoltarea deplină a iconostasului s-a realizat în secolul al-IX-lea, în perioada domniei împăratului Vasile Macedoneanul (867-886), când arta iconografică atinge punctul cel mai înfloritor. Pe catapeteasma unei bisericii construite de el va apărea icoana Mântuitorului, la porunca și îndemnul său.

Începând cu secolele XI- XIV, pe iconostas vor fi puse diferite icoane care vor împodobi coloanele despărțitoare ale altarului. Primele icoane care au fost puse pe catapeteasma unei biserici, au fost icoanele Mântuitorului, a Maicii Domnului, dar și a sfinților în cinstea cărora erau ridicate acele biserici. Mai sus erau puse icoane ale sărbătorilor praznicare, deasupra ușilor împărătești „icoana Deisis (mijlocire: Mântuitorul pe tron ca judecător, încadrat de o parte de Maica Domnului, iar de alta de Sfântul Ioan Botezătorul, amândoi în atitudine de rugăciune sau mijlocire în favoarea lumii, reprezentând biserica Vechiului Testament- sfântul Ioan, și biserica Noului Testament- Maica Domnului).” După cum putem observa, catapeteasma bisericilor din Bizanț nu avea decât câteva rânduri de icoane.

Mai târziu apare iconostasul din zid (aprox. secolul al-XVI-lea), dar începând cu această apariție a iconostasului i se va adăuga și un alt rând de icoane, acela al profeților, iar deasupra rândului acesta va apărea Crucea răstignirii, având în dreapta ei pe Maica Domnului, iar în stânga pe Sfântul Ioan Evanghelistul, având amândoi o atitudine de adorare.

3. Forma arhitectonică și pictura catapetesmei

Iconostasul sau catapeteasma unei biserici este elementul care desparte altarul de naos, locul unde are loc sacrificiul euharistic sau Sfânta Jertfă, de restul bisericii unde stau credincioșii și participă la Sfânta Slujbă, care este format din naos și pronaos la un loc. Comunicarea dintre aceste părți ale bisericii, despărțite de tâmplă, se face prin cele trei uși ale sale. Există, așadar, două uși laterale care se numesc uși diaconești, și două uși centrale care formează o singură intrare, care se numesc ușile împărătești. Cele două uși laterale se numesc diaconești sau îngerești pentru că prin ele intră sau ies diaconii la slujbele ce se oficiază, și ei închipuiesc pe sfinții îngeri. Ușile din centrul catapetesmei se numesc împărătești pentru că prin ele „Împăratul tuturor, Hristos Domnul, sub simbolul Sfintei Evanghelii la intrarea cu Evanghelia de la vohodul mic, și sub forma Cinstitelor Daruri, la intrarea cu Darurile de la vohodul mare. Tot prin această ușă intră și episcopul, iar în vechiul Bizanț intra chiar împăratul, când venea să-și aducă darurile la liturghie sau să

primească Sfânta Împărtășanie.” Aceste uși împărătești, care sunt poziționate în mijlocul iconostasului, se numesc și ușile sfinte pentru că prin ele pot intra și ieși numai persoanele sfințite, care au deplină sfințire prin intermediul preoției. Deasupra acestor uși împărătești se află o perdea, care este confecționată de obicei din material prețios, care se ridică sau se trage în laterale, la diferitele momente ale slujbei, care se numește dveră. La început ea servea pentru a acoperi cele ce se aflau în altar, sau a închide altarul cu cele ce se petreceau acolo, de privirile catehumenilor, penitenților, ereticilor și păgânilor care mai rămâneau în biserică; acum se folosește dvera pentru a indica cu ea mai mica sau mai marea însemnătate a acțiunilor plinite la sfânta Masă. Despre această perdea, care poartă denumirea de dveră vorbesc și anumiți Sfinți Părinți. Astfel Sfântul Atanasie al Alexandriei vorbește despre pânzele care se puneau la toate cele trei intrări ale catapetesmei (nu toate tâmpurile bisericilor au la intrările diaconești uși din lemn sau alt material, ci la unele se găsesc pânze din același material cu dvera care sunt prinse sus, fiind lungi până la nivelul podelei sau puțin mai ridicate de la podea), numindu-le „vălurile Bisericii; Sinesiu numește aceste pânze catapeteasma mistică.” Sfântul Ioan Gură de Aur, vorbind despre aceste văluri mărturisește următoarele: „Pe când aceste văluri se strâng, fiindcă Hristos se sacrifică ca o oaie a stăpânului, și pe când auzi să ne rugăm toți împreună și când vezi ridicându-se în sus vălurile, atunci să crezi că se deschid cerurile și se pogoară îngerii în altar.”

Pentru a înțelege mai bine prezența, rostul și importanța iconostasului în structura bisericilor ortodoxe, trebuie să analizăm foarte bine prezența icoanelor pe el, așezarea lor. Așezarea icoanelor în ordinea în care se regăsesc ele astăzi pe tâmpla bisericii, nu este produsul vreunei porunci evanghelice sau altceva de acest gen, ci acestea sunt fixate așa de tradiție.

Catapeteasma este împărțită în mai multe registre în ceea ce privește programul iconografic. Astfel plecând de jos în sus, pe primul rând care este și cel mai mare se află icoanele împărătești, care sunt încadrate între spațiile care rămân între cele trei uși, două diaconești, care sunt în cele două laterale (una pe partea de nord și cealaltă pe partea sudică), și ușile împărătești care se află în centrul iconostasului, prin care intră numai slujitorii. Lângă ușile împărătești, în partea sudică este așezată icoana împărătească a Mântuitorului Hristos care este reprezentat fie ca Prooroc și Învățător, cu Sfânta Evanghelie deschisă și binecuvântând, fie ca Arhiepiscop sau împărat, care stă pe tron. În partea nordică de ușile împărătești se află icoana împărătească a Maicii Domnului, ca Împărăteasă care stă pe tron, cu Pruncul dumnezeiesc pe brațe. Ele se numesc icoane împărătești pentru că încadrează ușile împărătești, dar și pentru faptul

că ele sunt principalele icoane din iconografia unei biserici, fiind de asemenea și principalele două Persoane din iconomia mântuirii neamului omenesc.

Pe același registru, în dreapta ușii diaconești din partea sudică se așază icoana hramului bisericii, iar în extremitatea cealălaltă se așază icoana unui sfânt pentru care poporul din comunitatea respectivă, sau chiar din zona respectivă, are o evlavie aparte, cum ar fi: Sfântul Nicolae în părțile unde sunt ape navigabile, știindu-se destul de bine că acest sfânt este ocrotitorul călătorilor- mai ales în părțile de sud ale Olteniei, Cuvioasa Paraschiva- mai ales în părțile Moldovei, Sfinții Trei Ierarhi sau Iosif de la Partoș- în părțile Banatului și Transilvaniei.

Pe ușile Sfântului Altar se găsesc, de asemenea, anumite picturi specifice pentru toate iconostasele ortodoxe. Pe ușile împărătești se găsește pictată scena Bunei Vestiri, unde Fecioara Maria și îngerul Gavriil se găsesc față în față, fiecare personaj fiind pe câte o ușă. La cele patru colțuri ale scenetei se regăsesc cei patru evangheliști, în medalioane mici. La ușile diaconești se zugrăvesc arhanghelii Mihail și Gavriil, fiecare pe câte o ușă, sau chipurile a doi sfinți diaconi, de obicei a Sfântului Arhidiacon Ștefan și a Sfântului Laurențiu, înveșmântați diaconi, sau în alte situații se așază chipurile a doi sfinți militari, de obicei sfântul Gheorghe purtătorul de biruință și sfântul Dimitrie Izvorătorul de Mir.

În primul registru de deasupra icoanelor împărătești și icoana hramului, se zugrăvesc icoanele celor 12 praznice împărătești, după cum urmează: Nașterea Maicii Domnului (8 septembrie), Înălțarea Sfintei Cruci (14 septembrie), Intrarea în Biserică Maicii Domnului (21 noiembrie), Nașterea Domnului (25 decembrie), Botezul Domnului (6 ianuarie), Întâmpinarea Domnului (2 februarie), Buna Vestire (25 martie), Intrarea Domnului în Ierusalim sau Floriile (duminica dinaintea Paștilor), Înălțarea Domnului (joi în săptămâna a 6 după Paști), Pogorârea Duhului Sfânt (Duminica Rusaliilor, a 8 după Paști), Schimbarea la Față (6 august), Adormirea Maicii Domnului (15 august). În mijlocul acestora va fi așezată icoana Învierii, fie „sfintele femei la mormânt și pogorârea Domnului la iad, fie Cina cea de taină sau Răstignirea.” De obicei între acest registru cu icoanele praznicelor împărătești și registrul cu icoanele împărătești ale Domnului Hristos și Maicii Domnului, se așază și „icoana cea nefăcută de mână a Mântuitorului, adică Mahrama Sfintei Veronica (Sfânta Față a Domnului, Mandylion), ori chipul Mântuitorului, imprimat pe Cărămida Craiului Abgar al Edesei; uneori această icoană este plasată chiar ca icoană centrală, în mijlocul șirului cu icoanele praznicelor, în locul icoanei Învierii sau a Cinei.”

Deasupra acestui registru în care sunt așezate icoanele praznicelor împărătești se găsesc zugrăviți cei 12 Apostoli, care au în mijloc icoana Mântuitorului ca Învățător, Împărat sau Arhieru, El putând fi singur, fie „în cadrul grupului

Deisis sau Trimorfion: Mântuitorul înfățișat ca judecător și încadrat de o parte de Sfânta Sa Maică, iar de alta de Sfântul Ioan Botezătorul, ca apărători ai oamenilor, Sfânta Fecioară reprezentând aici Biserica Legii Noi, iar Sfântul Ioan Botezătorul pe cea a Vechiului Testament.”

În ultimul registru al catapetesmei se zugrăvesc chipurile a 12 prooroci mari și mici ai Vechiului Testament, în mijlocul lor aflându-se icoana Maicii Domnului cu Pruncul în brațe, căci prin El s-au împlinit cele proorocite de către profeți. Printre cei zugrăviți se află Moise cu tablele Legii, David cu chivotul, Isaia cu cleștele de foc din vedenia sa, Aaron, Ieremia, Daniil etc.

Deasupra iconostasului, la mijloc este așezată sfânta Cruce a Răstignirii, iar în cele două laterale ale ei se află două icoane mai mici de dimensiuni, pe care sunt pictate cele două moleme, la dreapta Maica Domnului, iar în stânga Sfântul Ioan Botezătorul, amândoi stând în poziție de rugăciune.

Sfânta Cruce așezată pe iconostasul Bisericii ne „arată locul de unde va veni Hristos al Slavei ca să stea pe tronul închipuit deasupra altarului: tronul Judecătorului, dar și al Mirelui care-Și serbează nunțile Sale mistice cu Mireasa-Biserica.”

Din cele arătate se poate observa că tâmpla unei biserici este compusă din două sau trei rânduri de icoane, acest lucru fiind specific pentru bisericile din Biserica Eladei, Biserica Română, dar și a Bisericilor din Balcani. Dezvoltarea lor a început cu secolul al-XIV-lea, iar în următoarele două secole au început să se dezvolte iconostasele de tip rusesc, alcătuite din icoane mari de 2-3 m, care au fost așezate pe 5-7 rânduri, construcția iconostasului fiind executată în lemn.

4.Desfășurarea catapetesmei, un atac asupra cultului icoanelor

Foarte multe voci susțin faptul că tâmpla Bisericii Ortodoxe este ca o piedică pentru credincioșii care participă la Sfânta Liturghie, ea fiind cea care a slăbit simțul și misterul euharistic al creștinilor, fiind considerată, de asemenea, ca o adunare de icoane care nu are nici un rol pentru apropierea omului de Dumnezeu, pentru mântuirii sufletului omenesc.

Totuși, teologii ortodocși care cunosc importanța iconostasului, susțin în unanimitate rolul său în cultul ortodox, dar și semnificația destul de sporită pe care o are acest element specific bisericilor ortodoxe, pentru cultul icoanelor. Dezvoltarea iconostasului, nu în linii mari, a început după marea victorie a icoanelor împotriva celor care le combăteau, adică după Sinodul 7 Ecumenic de la Niceea din 787.

Am putea afirma că prezența catapetesmei în Biserica Ortodoxă, este insolubil legată de cultul icoanelor, și renunțând la acest perete despărțitor dintre

altar și restul bisericii, care este încărcat de icoane, nu facem decât să negăm într-o oarecare măsură importanța icoanei în viața creștină, și să încălcăm dispozițiile canonice de la Sinodul 7 Ecumenic.

Icoana a apărut în cultul creștin încă de la început său, fiind puțini cei care s-au opus folosirii ei în cult, aceștia (de ex. Eusebiu de Cezareea și Epifaniu) fiind mai mult împotriva vechii arte păgâne. „Icoana ocupase deja locul ei în viața Bisericii și devenise deja obiect al Tradiției, înainte de a începe să fie obiect al speculației teologice și înainte de a începe îndoiala asupra posibilității de a reprezenta pe Dumnezeu și a venera icoanele”

Cuvântul icoană înseamnă asemănare, un model, o întipăritură a cuiva, care arată în ea pe cel este înfățișat în icoană. Înainte prin acest cuvânt, se arăta pe teritoriul Bizanțului, „orice reprezentare a lui Hristos, a Fecioarei Maria, a unui sfânt sau a unui înger chiar dacă acea imagine era sculptată, pictată, mobilă sau monumentală.”

Icoana are rolul de a ține locul originalului (de exemplu Mântuitorul sau Sfinții), ea „este cerută și de insuficiențele firii omenești... imaginea văzută a acestora suplinește lipsa lor din fața noastră.” Pe lângă acest aspect, omul are tendința în mod intuitiv de a reprezenta cele nevăzute sub forme văzute, și astfel aspirația umană față de icoană este impusă de sentimentele religioase care nutresc în el, nevoia sa de a fi cât mai aproape de Dumnezeu, și de aceea vrea ca această nevoie să fie potolită prin simțurile sale, adică de a vedea cu ochii săi, de a atinge cu degetele sale, a săruta cu buzele. Existența icoanei stă în structura organică a omului și în conștiința sa religioasă. „În general, icoana a fost făcută spre folos, binefacere și mântuire, pentru că prin faptul că sunt scoase la iveală și vădite lucrurile, să cunoaștem cele ascunse și astfel pe cele bune să le dorim și să le râvnim, iar pe cele contrare, adică pe cele rele, să le evităm, să le urâm.” Icoana reprezintă o memorie vizuală a Persoanelor care au existat ca realități istorice, și există în ceruri, și niciodată nu s-a confundat în Biserica noastră icoana acestora cu dumnezeirea însăși.

Folosirea icoanelor în cultul ortodox este arătată de Sfânta Scriptură, și tocmai din acest motiv se spune că icoana este Biblia celor care nu cunosc carte. Icoana este pentru omul credincios ca o fereastră spre cer, prin care omul comunică cu Dumnezeu, prin intermediul căreia omul primește bucurie duhovnicească. Icoanele pentru creștin reprezintă adevărate exemple de smerenie, prin care acesta dobândește harul divin necesar pentru primirea celor viitoare. Legea Vechiul Testament are nenumărate argumente pentru folosirea icoanelor în cult, și de aici în biserici, și unde se găsesc ele în număr cel mai mare dacă nu pe tâmpla sa? Icoanele au un rol în primul rând instructiv, pe lângă rolul

dogmatic și liturgic. „Icoana luminează calea omului spre desăvârșirea duhovnicească prin sfințirea propriei vieți; de la chipul lui Dumnezeu, descoperit nouă prin har spre o asemănare tot mai mare cu El, prin puterea și lucrarea Duhului Sfânt. Asemănarea cu Dumnezeu este cu putință după cum o dovedește mulțimea sfinților reprezentați în icoane, care sunt cu adevărat, icoane ale sfințeniei lui Dumnezeu, prin har.”

Prin icoane se mărturisește Evanghelia Dumnezeului celui viu, care ne arată nouă, creștinilor, taina Întrupării Cuvântului, care este temelia icoanei. Astfel „icoana lui Hristos- fundament al iconografiei creștine- reproduce trăsăturile Dumnezeului devenit Om, iar icoana Maicii Domnului reprezintă, dimpotrivă, prima ființă umană care a realizat țelul Întrupării- îndumnezeirea omului.” Prin intermediul acestor icoane omul contemplă la realitățile divine, la Nașterea Pruncului în ieslea Betleemului, la Patimile, Răstignirea, Moartea și Învierea Mântuitorului, și prin acestea ajunge la o maturitate duhovnicească și cunoașterea a lui Dumnezeu. Prin cinstirea icoanei creștinul stabilește o legătură cu lumea cerească a lui Dumnezeu sau a Sfinților, icoana nefiind numai o imagine simplă, ci arată în mod real prezența lui Dumnezeu sau a Sfinților.

Cinstirea pe care omul o aduce icoanei nu poate fi despărțită de cinstea pe care trebuie să o aibă față de cel zugrăvit pe ea, de prototipul ei. „Dacă nu te închini icoanei lui Hristos nu te închini nici Fiului lui Dumnezeu, Care este icoană vie a nevăzutului Dumnezeu în chip cu totul asemenea. Mă închin icoanei lui Hristos, ca unul ce este Dumnezeu întrupat; icoanei Născătoarei de Dumnezeu, Stăpâna tuturor, ca una ce este Maica Fiului lui Dumnezeu; icoanei Sfinților, ca unii ce sunt prietenii lui Dumnezeu.”

Icoanele au un rol didactic, prin intermediul lor, cei care poposesc în biserică la sfintele slujbe sunt ajutați să-L cunoască pe Dumnezeu, să se apropie de El, așa cum cărțile ajută pe oameni să se edifice în cele ale cunoașterii diferitelor științe. „Icoana este un obiect care prilejuiește aducerea aminte. Ceea ce este cartea pentru știutorii de carte, aceea este icoana pentru neștiutorii de carte. Și ceea ce este cuvântul pentru auz, aceea este icoana pentru văz, căci cu ajutorul minții ne unim cu icoana.”

Pe lângă rolul didactic, icoana are și un rol educativ, ea fiind cea care duce pe omul credincios spre trezvia duhovnicească, spre întărirea și cultivarea valorilor religioase și a virtuților creștine.

Văzând importanța icoanei și valoarea ei în cultul creștin, ne dăm seama de ce este necesară prezența ei în bisericile ortodoxe, mai ales pe tâmpla lor. Dacă analizăm cu atenție planul pictural al unei biserici, vom observa că numai pe catapeteasmă vom găsi așezați pe Mântuitorul și Maica Domnului (totuși

Maica Domnului se găsește și pe bolta altarului, iar Mântuitorul sus în cupolă (ca Pantocrator) împreună cu Sfinții Apostoli, cu proorocii, dar și icoanele Praznicelor Împărătești, pe care stă sălășluită Sfânta Cruce. Pe ceilalți pereți ai bisericii sunt pictate diferite scenete biblice legate de activitatea Mântuitorului de vestire a Evangheliei, dar și diferiți sfinți, mucenici și martiri. Așadar, icoanele ne arată faptul că biserica este locul prezenței mântuitoare a lui Hristos, și arătând acest lucru, icoanele înseși contribuie la actualizarea ei.

5. Argumente pentru menținerea catapetesmei și simbolismul ei

Așa cum am văzut din cele expuse mai înainte, catapeteasma bisericii are o destul de mare vechime, chiar dacă la începuturile creștinismului ea se identifica fie prin gardul de grilaj, sau diferitele coloane de dimensiuni relativ mici, care despărțeau altarul unei biserici de restul bisericii, de naos și pronaos. Se cunoaște iarăși foarte bine faptul că nu în toate bisericile din primele veacuri creștine altarul era despărțit, delimitat de restul bisericilor prin acel grilaj sau coloane din piatră, ci în unele era prezentă o perdea care ținea locul unor astfel de elemente care au fost prezente în acele timpuri în biserici.

Cu timpul catapeteasma a evoluat și s-a dezvoltat, ajungând la forma pe care o avem noi astăzi, unde este un perete plin de icoanele Mântuitorului și a Maicii Domnului, Persoane Sfinte de care se leagă mântuirea neamului omenesc, iar pe lângă acestea sunt și alte icoane, ale Apostolilor, Proorocilor, și ale Sărbătorilor Împărătești care sunt tot în legătură cu Mântuitorul și Maica Domnului.

În ultima perioadă, accentuându-se fenomenul și curentul care a cuprins Ortodoxia, acela de a revizui cultul la condițiile de viață ale omului, sau de a-l adapta după problemele cotidiene cu care omul contemporan se confruntă, s-a luat în discuție faptul că prezența iconostasului ar îndepărta pe creștini de misterul liturgic și euharistic, sau s-ar crea o discrepanță între clericii care slujesc și credincioșii prezenți la săvârșirea cultului divin public.

Prezența iconostasului, așa cum este el structurat, cu tot ansamblul iconografic, nu este o piedică în creșterea duhovnicească a credincioșilor, pentru că tâmpla nu este decât cerul spre care privesc ei, așa cum ne mărturisește și Sfântul Ioan Gură de Aur: „Dar că și catapeteasma templului despărțea Sfânta Sfintelor de Sfintele cele din afară, chiar după cum cerul desparte pe cele de deasupra ale lui de toate acestea de la noi, ascultă cum o lasă și pe aceasta să se înțeleagă numind cerul catapeteasmă. Când a vorbit despre nădejde că o avem ca pe o ancoră tare și neclintită a sufletului, a adăugat: *Care intră în cele*

dinăuntru ale catapetesmei, unde înaintemergător pentru noi a intrat Iisus, mai presus de cer? (Evrei 6,19-20). Ai văzut că a numit catapeteasmă cer?”

Ortodoxia nu poate renunța la iconostasul bisericii, sau să revină la forma sa de grilaj sau de coloane, pentru că așa cum arată astăzi, la forma și ansamblul pictural nu a ajuns datorită vreunei hotărâri a vreunui sinod sau autorități bisericești, ci dezvoltarea sa a fost generată de evlavia credincioșilor care au participat secole de-a rândul la cultul divin, pentru a împodobi cu obiecte sfinte așa cum se cuvenea, casa lui Dumnezeu.

Nu putem renunța la catapeteasmă, pentru că ea este un mijloc intuitiv prin care cultul icoanelor se dezvoltă și se întărește în conștiința și evlavia creștinului. Catapeteasma este lucrul cel mai frumos al unei biserici, elementul care „fură” ochii celor care intră într-o biserică ortodoxă, fiind de asemenea, și un element distinctiv în ceea ce privește structura picturală dintr-o biserică.

Catapeteasma, cu toate icoanele ce sunt pictate pe ea, reprezintă împreună cu întreaga pictură a unei biserici, un liant didactic important pentru catehizarea creștinilor, pentru „maturizarea” lor din punct de vedere al cunoașterii adevărilor de credință. În același timp iconostasul, ca întreaga pictură bisericească este ca o carte deschisă în care se poate citi istoria mântuirii neamului omenesc, sub imaginea chipurilor și a culorilor ce s-au pictat. Stilurile în care sunt lucrate, fie în lemn, fie în zid, cu picturile lor deosebite, așa cum le găsim în Biserica Română, Biserica Rusă, Biserica Greciei, reprezintă adevărate monumente și bijuterii ale tezaurului Ortodoxiei, care dau o notă distinctivă acestei mari Biserici. De asemenea, fiecare credincios poate cunoaște și învăța istoria Vechiului și a Noului Testament, având în față un scurt rezumat al întregii istorii a mântuirii.

Prezența catapetesmei în Biserica Ortodoxă nu denaturează misterul liturgic și euharistic, ci din contră, caracterul mistic al Sfintei Euharistii este păstrat. Cunoașterea a ceea ce se întâmplă „dincolo de catapeteasmă, în Sfânta Sfințelor, unde sfinții îngerii doresc să privească și să audă glasul Evangheliei...și să vadă cu ochii lor chipul Sfintei Jertfe...” nu trebuie să fie la vederea credincioșilor, pentru că ar duce cu siguranță la o banalizare, la un lucru obișnuit, căci ceea ce se petrece acolo poate fi expus destul de clar prin diferitele metode catehetice sau de instruire, care există în sânul Bisericii. Evenimentul liturgic care se petrece în timpul Sfintei Jertfe nu pune semne de întrebare sau anumite nedumeriri cu privire la modul cum are loc transformarea darurilor de pâine și vin în Sfânta Jertfă, ci creștinul este convins de faptul că în Sfântul Potir se află Hristos Care se dă tuturor pentru toate. În altar nu poate intra oricine, căci este locul cel mai sfânt, care „închipuie cele mai presus de ceruri, unde

se află scaunul lui Dumnezeu, pe care îl simbolizează Sfânta Masă”, și unde numai persoanele sfințite pot intra, iar de acolo vocea preotului parcă vine din altă lume, aducând sfințenia.

Înlăturarea tâmpiei sau a catapetesmei din Biserica Ortodoxă, înseamnă debarasarea de una dintre cea mai importantă caracteristică, care este specifică Ortodoxiei. Ea este un element esențial în desfășurarea cultului, fiind un pilon care ne plasează în stilul de obârșie al Bisericii Dreptmăritoare, cel bizantino-ortodox. Din nefericire întâlnim azi, preoți care în slujirea Sfintei Liturghii, nu mai închid ușile împărătești și dăruiește de la binecuvântarea mare până la otpustul Sfintei Slujbe, ceea ce îi plasează mai mult spre influența catolică și protestantă, care nu este conformă cu slujirea ortodoxă.

Iconostasul sau catapeteasma este o imagine vie a Bisericii, este un hotar între lumea văzută și cea nevăzută, prin el ni se arată sfinții, dar mai ales Maica Domnului și Mântuitorul Hristos, așadar putem afirma că acest perete plin de icoane înseamnă înșiși sfinții. Iconostasul este piatra de hotar între cele veșnice și cele vremelnice. Dacă acest element al Bisericii va fi înlăturat, atunci altarul va dispărea din conștiința poporului creștin. „Iconostasul deschide în el o fereastră, prin ale cărei geamuri putem vedea, cel puțin ceea ce se vede dincolo de ele; îi vedem pe martorii vii ai lui Dumnezeu. Distrugându-se icoanele, fereastra se astupă cu zid. Iar dacă se înlătură geamurile, care atenuază lumina spirituală, făcându-o accesibilă celor ce sunt în stare să o vadă nemijlocit, într-un spațiu transparent și anaerob, aceasta n-ar face să respirăm aerul pur, eteric, să trăim în lumina slavei lui Dumnezeu.”

Sfântul Grigorie Teologul spune că iconostasul este limita dintre două lumi, lumea din afara timpului și lumea din timp. Prin aceasta nu se încearcă o separare a clerului de poporul creștin, care să oprească pe credincioși de la taina euharistică, ci prin iconostas se caută să se realizeze ca o întâlnire între temporal și etern.

Leonid Uspensky afirmă foarte frumos cu privire la iconostasul bisericii, arătându-i simbolismul într-un mod autentic: „Dacă locul de cult este spațiul liturgic ce cuprinde adunarea credincioșilor, și în mod simbolic, întregul univers, iconostasul arată dezvoltarea sau creșterea Bisericii în timp și viața ei până la încununarea finală, prin parusie. Arătând împlinirea progresivă a Bisericii, de la Adam până la Judecata din urmă, iconostasul descoperă sensul mersului în timp, sens pe care timpul îl dobândește prin participarea sa la actul extratemporal al Euharistiei. Euharistia reunește toate epocile și toate generațiile... Iconostasul arată trecutul și viitorul în atingerea lor... El descoperă prin

aceasta sensul istoriei până la încununarea ei, până la deplina realizare a ceea ce crește în timp...Cu alte cuvinte, iconostasul arată această sinergie.”

BIBLIOGRAFIE:

Izvoare și cărți:

1. *** **Biblia** sau **Sfânta Scriptură**, cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. IBMBOR, București, 1991;
2. *** **Molitfenicul Mare**, ed. Credința Strămoșească, Iași, 2008;
3. Ioan, Sfântul, Gură de Aur, „**Cuvânt la ziua Nașterii Mântuitorului nostru Iisus Hristos, de către unii care au venit din Apus și au vestit-o**”, în vol. *Predici la sărbători împărătești și cuvântări de laudă la sfinți*, apud Lumina Sfintelor Scripturi- Antologie tematică din opera Sfântului Ioan Gură de Aur, vol. I, ed. Trinitas, Iași, 2007;
4. Maxim, Sfântul, Mărturisorul, ***Mystagogia***, trad de Pr. Dumitru STĂNILOAE, ed. IBMBOR, București, 2000;
5. Braniște, pr, Ene, ***Liturgica Generală***, ed. IBMBOR, București, 1993;
6. Braniște, pr, Ene, Câteva opinii, atitudini și propuneri în problema „revizuirii” cultului ortodox, în ***Liturgia- suflet etern al Ortodoxiei în rugăciune***, vol. I, Ed. Andreiană, Sibiu, 2013, p.321- 345;
7. Cireșeanu, Badea, ***Tezaurul Liturgic al Sfintei Biserici Creștine Ortodoxe de Răsărit- Tomul II***, București, 1912, tipografia „ Gutenberg”;
8. Evdokimov, Paul, ***Ortodoxia***, trad. de Ps. Irineu POPA, Arhiepiscop vicar, ed. IBMBOR, 1996;
9. Florensky, Pavel, ***Iconostasul***, trad. de Boris BUZILĂ, ed. Anastasia, București, 2009;
10. Mitrofanovici, Dr, Vasile, Tarnavschi, Dr, Teodor, Cotlarciuc, Nectarie, Nicolae, ***Liturgica Bisericii Ortodoxe- cursuri universitare***, ed. Consiliului Eparhial Ort.-Rom., din Bucovina, Cernăuți, 1929;
11. Moisiu, econ, pr, Constantin, ***Să stăm bine, să stăm cu frică***, ed. Tipografia cărților bisericești, București, 1941;
12. Necula, pr, Nicolae, ***Biserică și cult pe înțelesul tuturor***, ed. Europartener, București, 1996;
13. Necula, pr, Nicolae, „Se poate concepe o biserică ortodoxă fără cata-peteasmă”, în ***Tradiție și înnoire în slujirea liturgică***, vol. I, ed. Trinitas, 2014, pp. 151-156;

Studii și articole:

1. Braniște, pr, Ene, “Teologia icoanelor”, în rev. ***S.T.***, seria a-II-a, martie-aprilie, an IV, 1952, pp.175-200;

2. Braniște, pr, Ene, “Programul iconografic al Bisericilor Ortodoxe- îndrumător pentru zugravii de biserici”, în **B.O.R.**, an. XCII, nr.5-6, mai-iunie, 1974, pp. 730-745;
3. Gabrar, Andre, “Deux iconostases en maçonnerie du XIV-e siècle”, în **Recueil des travaux de l’ Institut d’etudes byzantines**, nr. 7, Belgrad,1961, pp.19-31;
4. Moisiu, pr, Alexandru, “Iconostasul”, în **Îndrumător bisericesc**, Sibiu, 1974, pp. 143-147;
5. Necula, pr, Nicolae, “Semnificația simbolico-teologică a locașului de cult după tâlcuitorii bizantini ai cultului orthodox”, în **B.O.R.**, an. CVIII, nr. 7-10, iul.-oct.,1990, pp. 129-134;
6. Șchiopu, drd, Iulian, “Tâmpla (catapeteasma) Bisericilor Ortodoxe”, în **B.O.R.**, an LXXXVI, nr. 11-12, 1968, pp. 1365-1381;
7. Uspensky, Leonid, “Problema iconostasului”, trad. de prot. Iova Firca, în **Mitrop. Banatului**, an XV (1965), nr. 1-3, pp. 91-122:
8. Uspensky, Leonid, “Simbolica Bisericii” trad de Pr. I.L.ȚURCANU, în **M.M.S.**, an XXXVI, nr. 5-6, mai-iunie, 1960, pp. 311-325;

Lucrări digitale și reviste pastorale:

1. Cercel, dr, Cristian- Emanuel, **Erminie și liturgică**, suport de curs, an II, Artă Sacră, semestrul I;
2. Uspensky, Leonid, **Teologia Icoanelor-** în **Biserica Ortodoxă**, trad. Teodor Baconsky, ediție electronica, Apologeticum, 2006;
- 3.*****Pastorală Sfântului Sinod** al B.O.R. la Duminica Ortodoxiei , 2015;